

Az új 6. osztályos történelemlékönyv

Kétségtelen, hogy az elmúlt tanévben bevezetett általános iskolai reformtan-
könyvek közül az 5. osztályos történelem váltotta ki a legnagyobb érdeklődést és
a legtöbb vitát. Új volt a tankönyv koncepciója, belső szerkezeti felépítése, külső
formája és kiállítása, újszerűek és eredetiek voltak a rajzok és illusztrációk, s a
könnyen tanulható, olvasmányos stílus is nagy mértékben emelte a tankönyv értékét.
Mivel az általános iskolai történelemlékönyvek gondozóinak és szerkesztőinek az az
elgondolása, hogy az 5–6. osztályos és a 7–8. osztályos tankönyv egy és ugyanazon
koncepció szerint készüljön, a most szeptemberben bevezetésre kerülő új 6. osztá-
lyos történelemlékönyv felépítésében, kidolgozásában, formájában és kiállításában
igyekszik követni nagy sikert aratott elődjét, azzal a különbséggel, hogy illusztrációi
csak kétszínnyomásban készültek.

Ha már a két tankönyv összevetéséből indultunk ki, legelőször is azt kell meg-
említenünk, hogy jelentős eltérés mutatkozik a két tankönyv között a *megszövegezés-
ben*, a stílusban, főleg ami az olvasmányosságot és a tanulhatóságot illeti. Ugyanis
a 6. osztályos tanterv az ötödik osztályhoz viszonyítva több adatot és fogalmat,
az anyag természeténél fogva jóval nagyobb számú topográfiai és kronológiai ada-
tot, az új ismeretek történelemszerűbb előadását, az egyetemes és magyar történelem
közötti összefüggések erőteljesebb kidomborítását követeli meg, ami kissé nehezebbé
és zsúfoltabbá teszi a tankönyv szövegét. S egy további körülményről sem szabad
megfeledkezünk. Míg az 5. osztály tananyaga elejétől végig egyenes vonalban, lí-
néarisan halad előre, addig a 6. osztályban az egyetemes és magyar történelem pár-
huzamos előadása szükségessé teszi a szinkronizáció elvének figyelembe vételét, ami
főleg azért nem könnyű feladat, mert a magyar fejlődés egészen a XIX. századig
messze elmaradt az európai fejlődéstől, s így állandóan fenyegetett az előreszaladás,
illetve a lemaradás veszélye. E nehézség ellenére is sikerült a három egyetemes és
öt magyar történelmi fejezetet közelebb hozni egymáshoz, s főleg a négy összefog-
laló óra keretében kihangsúlyozni az egyetemes és a magyar történelmi fejlődés szo-
ros kapcsolatát.

Az új 6. osztályos tankönyv *terjedelme* valamivel meghaladja az 5. osztályos
történelemlékönyvet, s 160 oldalon adja elő a középkor történetét. Ez a terjedelem
növekedés azonban csak látszólagos, mert egyrészt több a tankönyvben az illusz-
tráció (8 egészoldalas, fejezeteket bevezető, színes címlap, 7 darab fekete nyomású
egészoldalas képtábla és több mint 120 kétszínű rajz), másrészt viszont még átte-
kinthetőbb és szellősebb a tankönyv szedése. Míg az 5. osztályos tankönyvben az
egy-órás vázlatát adó címszavakat a kérdések és feladatok mellé, a tankönyv
margójára szedettük, a 6. osztályos tankönyvben mindjárt az óra anyaga után követ-
keznek a vázlatpontok, a szedéstükör szélességében és színes alányomással, hogy ez-
zel is kiemeljük ennek a résznek a fontosságát. Hogy mennyire nem növekedett a
tankönyv terjedelme, annak bizonyítására csak azt emeljük ki, hogy a 46 új anyagot
közlő órából 31-nek, tehát az órák kétharmad részének a terjedelme nem haladja meg
a két oldalt, s mindössze 15 óra lépi ezt túl, de ezeknél is legfeljebb két és fél oldal
a szöveg. Egyébként a tankönyv 46 új anyagot közlő óra, 4 összefoglaló óra és 4 tanév
eleji ismétlő óra anyagát közli, így a tanárok 12 szabad órával rendelkeznek, amelye-

ket múzeumlátogatásra, helytörténeti sétákra, filmvetítésre s egyéb célokra használhatnak fel.

Az egyes tanítási órák szerkezeti felépítése ugyanaz, mint az 5. osztályban volt, vagyis a 2–4 alpontból álló szöveg után a már előbb említett színes alányomású áttekintő vázlat következik, majd 4–5 kérdés és egy feladat zárja le az óra anyagát. A kérdések között vannak „könnyebbek” és „nehezebbek”, de általánosságban az a céljuk, hogy gondolkodásra, és lehetőleg hosszabb, összefüggő szöveg elmondására készítsék a tanulókat. Természetesen akadnak a kérdések között olyanok is, amelyekre csak 2–3 mondattal vagy még rövidebben fog válaszolni a tanuló (főleg a „Miért...”-tel kezdődő kérdésekre). Ilyenkor a tanárnak megfelelő kiegészítő kérdéssel kell bővebb megnyilatkozásra bírni a tanulót. Így például a tankönyv 44. oldalán található „Hol keletkeztek a középkori városok?” kérdésre a tanuló — a tankönyv szövege alapján — egyszerűen felsorolja ezeket a helyeket (földesúri kastélyok, püspöki székhelyek, útkereszteződések, folyami átkelőhelyek). Ha azonban azt is megkérdezi a tanár, hogy hogyan jöttek létre, vagy pedig felhívja a tanuló figyelmét a tankönyvben található rajzra, akkor biztosan részletesebben tud beszélni a kérdésről.

A feladatokkal kapcsolatban a 6. osztályos tankönyvnél is ki szeretnénk említeni, hogy azok nem kötelező érvényűek, mert nem minden tanuló tudja teljesíteni a feladat megoldásához szükséges feltételeket (egy-egy szépirodalmi könyv megszerzése és elolvasása, adatok összegyűjtése stb.), viszont akadnak közöttük olyanok is, amelyeket a tanulók minden nehézség és utánjárás nélkül meg tudnak oldani (térkép-vázlat, időszalag elkészítése, rajzos feladatok stb.). Egyes feladatokhoz nagyfokú képzelő erő (Mondjátok el, milyen nehézségekkel kellett egy kereskedőnek megküzdnie, amíg Franciaországból Magyarországra ért! 40. old.), másokhoz alapos tárgyi ismeret és összehasonlítási készség (a királyi és nemesi vármegye összehasonlítása, 73. old.) szükséges, amivel nem minden tanuló rendelkezik. Ezért tehát nem szabad a feladatokat egységesen, mindenkitől megkövetelni, viszont aki a feladat megoldásával megmutatta a történelem iránti érdeklődését és jelentős munkát fejtett ki, annak a fáradozását méltányolni és jutalmazni kell. A feladatok egyébként mind a tárgyakat, mind pedig a megoldás módját tekintve eléggé változatosak (gyűjtőmunka, rajzolás, térképolvasás, könyvek elolvasása, valamint beszámoló, elbeszélés, összehasonlítás, elképzelés) úgyhogy minden tanuló megmutathatja tudását és képességét, a történelem iránti érdeklődését és szeretetét.

A *topográfiai ismeretek* elmélyítését és megszilárdítását az egyes fejezetek elején található térkép-vázlatok, valamint az elülső és a hátsó kétoldalas előzéktérkép szolgálja. Ezek a térképeken csak a szövegben előforduló helységek vannak feltüntetve, így megkeresésük nem okoz nagyobb nehézséget. Azonban a tankönyvben előforduló térképolvasási feladatokon kívül is adhatunk a tanulóknak topográfiai vonatkozású kérdéseket és feladatokat, hozzászoktathatjuk őket a nagy falitérképek és a történelmi atlasz használatához is, aminek a következő két osztályban nagy hasznát veszik.

A *kronológiai adatok* megtanulása is eléggé nehéz feladat elé állítja a 6. osztályos tanulókat. Míg az 5. osztályban mindössze három konkrét évszámot kellett megtanulni, ebben az osztályban már 14 évszám és 5 tájékoztató időbeli adat ismeretét követeli meg a tanterv. Ez egy kissé nagy ugrás az előző osztályhoz viszonyítva, de az évszámok arányos elosztása, a történelmi eseményekhez való szilárd rögzítése, valamint a tankönyv végén található Időrendi Táblázat nagymértékben segíti az időbeli adatok emlékeztető vésését. De a történelemtanár is sokat tehet a kronoló-

giai ismeretek megszilárdítása érdekében, ha elkészíteti a tanulókkal az időszalagot, s arra mindig rávezeteti az éppen tárgyalt események évszámát, vagy ha állandóan számonkéri és ismétli az évszámokat. Nagyon sok, a gyakorlatban jól bevált játékos módszer is ismeretes az évszámok elmélyítésére és állandó gyakorlására, amelyeket főleg az összefoglaló órákon lehet jól gyümölcsöztetni. Ne feledkezzünk meg arról, hogy az Időrendi Táblázatban szereplő évszámok közül csak a dült szedésű évszámokat szabad megkövetelni a tanulóktól, a többi évszám csak tájékoztató jellegű.

Az 5. osztályos tankönyvhöz hasonlóan az *illusztrációk* ebben a tankönyvben is fontos szerepet töltenek be, s nagy segítséget jelentenek majd a tananyag elsajátításánál és megértésénél. Sőt bátran állíthatjuk, hogy az új tankönyv rajzai még nagyobb segítséget nyújtanak majd a tanároknak az oktatásnál, a tanulóknak pedig a tanulásnál, mert az illusztrációk sok tekintetben didaktikusabbak, jobban tükrözik és magyarázzák a tankönyv szövegét, segítik a szöveg megértését. A tankönyv sok rajza kiinduló pontja lehet egy-egy óra magyarázatának (a 37. és 42. oldalakon található képek például a középkori városokban folyó élet bemutatásánál), elősegítheti egy-egy új fogalom megértését (a 17. oldalon a hűbéri lánc, a 87. oldalon a tized és a kilenced, a 74. oldalon a szabadköltözködés, a 84. oldalon a királyi jövedelmek szemléletes magyarázata), érzelmeket kelt a tanulóknak (a 115. oldalon Dózsa kivégzése, a 127. oldalon a protestánsok gályarabságra hurcolása), fejleszti esztétikai érzéküket. A tankönyvben található hét egészoldalas, fekete színű képtábla a műveltség-történeti ismeretek, az egyes építészeti stílusok és emlékek, a jelentősebb középkori munkák megismerését segíti elő. Biztos, hogy a tanárok ötletessége és találékonysága nagyon sok új lehetőséget és módot talál majd mind a rajzok, mind pedig a képtáblák felhasználására (házi feladatok, a rajzok alapján való számonkérés, az összehasonlítás módszerének alkalmazása stb.).

A tankönyv alkotó és szerkesztő bizottsága azzal a meggyőződéssel bocsátja a tanuló és a tanárok rendelkezésére az új tankönyvet, hogy az jelentős mértékben megkönnyíti majd számukra az emberiség fejlődése e hosszú időszakának, a középkornak a megismerését, illetve megismertetését. Ugyanakkor azonban tisztában vannak azzal, hogy a fentebb ismertetett előnyök ellenére nem sikerült minden nehézséget legyőzni, minden kérdést megoldani, s ezért hiányosságai is vannak az új tankönyvnek, amelyeket majd a tanároknak, mert tankönyv hiányában vagy csak nagyon hézagosan tekintették át az előző év anyagát, vagy pedig terjedelmes vázlatot voltak kénytelenek íratni, ami sok időt vett igénybe.

Az új tankönyv hat és fél oldalon, négy óraegységben tekinti át az 5. osztályos tananyag lényegét (1. Gazdasági fejlődés, 2. Társadalmi fejlődés, 3. A műveltség fejlődése és 4. A magyar történelem kezdete). A cél az 5. osztályban tanult anyag felelevenítése, illetve a 6. osztályos tananyag tárgyalásához szükséges alap megteremtése. A szövegben dült szedésű emeltük ki azokat a fontosabb fogalmakat, amelyeket az ismétlés keretében meg kell be-

o — o — o

A kartársak tanév eleji munkájának megkönnyítése érdekében néhány szempontot szeretnénk adni az év eleji ismétlés és az első két fejezet feldolgozásához.

I. A társadalmi viták során felmerült általános kívánságnak tesz eleget a tankönyv, amikor szövegszerűen közli a *tanév eleji ismétlés* anyagát. Ennek a kérdésnek a megoldása sok gondot okozott a tanároknak, mert tankönyv hiányában vagy csak nagyon hézagosan tekintették át az előző év anyagát, vagy pedig terjedelmes vázlatot voltak kénytelenek íratni, ami sok időt vett igénybe.

Az új tankönyv hat és fél oldalon, négy óraegységben tekinti át az 5. osztályos tananyag lényegét (1. Gazdasági fejlődés, 2. Társadalmi fejlődés, 3. A műveltség fejlődése és 4. A magyar történelem kezdete). A cél az 5. osztályban tanult anyag felelevenítése, illetve a 6. osztályos tananyag tárgyalásához szükséges alap megteremtése. A szövegben dült szedésű emeltük ki azokat a fontosabb fogalmakat, amelyeket az ismétlés keretében meg kell be-

szélni. Minden ismétlő óra után 4—6 kérdést találhatunk. Ezek között egy-két olyan kérdés is akad, amelyekre nem a tankönyv szövege, hanem a tananyagra való visszaemlékezés alapján kell válaszolni (pl. Milyen nagy háborúkat vívtak a görögök és a rómaiak más népek ellen? vagy: Hogyan folytak le az olimpiai játékok?) A szöveg melletti margón elhelyezett kis képek is segítenek feleleveníteni az előző osztály anyagát. Célszerű az ismétlést — mintegy a jól végzett munka jutalmául — egy diafilm levetítésével zárni. Nagyon alkalmas erre a célra „Az ókor hét csodája” c. diafilm, de megfelel a trójai háborúról, Odüsszeusz kalandjairól vagy a Spartacus-felkelésről készített színes diafilm is.

II. A tankönyv első fejezete „A feudalizmus kialakulása Európában”. Ezt az leggyé igényes, talán egy kissé nehéz anyagot három órában tárgyalja a tankönyv: 1. A jobbágyok, 2. A földesurak és 3. A korai középkor feudális államai. Az első két óra a középkor két alapvető osztályával ismerteti meg a tanulókat, míg a harmadik órában egy kis áttekin-tést adunk az első hűbérállamokról, az egyház és az állam szerepéről és kapcsolatáról.

Az első óra anyagának megbeszélésénél jó kiindulási pont a tankönyv 14. és 16. oldalán található két rajz, valamint az 5. osztály anyagából a rabszolgák és kolonusok helyzetére vonatkozó ismeretek újbóli felelevenítése. A tankönyv szövegének segítségével nem okoz nagyobb nehézséget a jobbágytelek, a jobbágyterhek (robot, ajándék, pénzadó), valamint az önellátó gazdálkodás fogalmának a tisztázása sem. Ezek megértése után világosan áll majd a tanulók előtt az óra záró következtetése is, még pedig az, hogy a jobbágyrendszer előrchaladást jelentett a rabszolgasággal szemben. (Bár tényanyag hiányában még kissé korainak látszik ennek a következtetésnek a levonása, de annak érdekében, hogy megmutassuk az új korszak gazdasági alapját, már itt meg kell kockáztatnunk ezt a megállapítást. Ha a továbbiak folyamán a tanár néhányszor még visszatér ehhez a kérdéshez, akkor a megállapítás szilárd alapot kap.)

A második órán a hűbérbirtok, a hűbéres, a hűbérúr és a hűbéri lánc, valamint össze-gezésként a hűbériség, a feudalizmus fogalmát kell tisztázni. A tankönyv szövege és rajza jó segítséget nyújt a fogalmak megértéséhez. Kissé nehezebb lesz a feudális anárchia fogalmának — ugyancsak tényanyag hiányában való — megértetése, de itt is a rajz, valamint a szövegben között jellemző idézet hozzájárul a fogalom megértéséhez. Egyébként ennél a fogalomnál sem kell törekedni már a tanév elején az összes ismertető jegy tisztázására, hiszen a továbbiak folyamán még bőven nyílik alkalom a fogalom kibővítésére.

A harmadik óránál, az első feudális államok ismertetésénél fel lehet használni a 13. és 36. oldalakon található térképvázlatokat (vagy a megfelelő falitérképet, ha az iskola rendelkezésére áll). Az óra második részében az egyház és az állam közötti kapcsolat tárgyalásánál elsősorban azt kell kiemelni, hogy az egyház mindenben támogatta az államot (erről különben már az 5. osztályban is szó volt), de ugyanakkor mutassunk rá a köztük levő hatalmi versengésre is, ami a pápa és a császár közötti harcban nyilvánkozott meg. Ez az óra foglalkozik röviden a román stílussal is. Szemléltetésre felhasználhatjuk a 19. oldalon található képtáblát (bizánci mozaikkép, román stílusban épült templom belseje és külseje), valamint „Az építészeti stílusok” c. diafilmnek a bizánci és a román stílust bemutató kockáit.

Kívánatos volna, ha a történelemtanárok a fejezet tanítása előtt áttanulmányoznák a nemrég megjelent Világtörténelem III. kötetének a feudalizmus kialakulásáról szóló részeit (65—91. és 138—272. oldalak). Az órák anyagának illusztrálására viszont a Történelmi Olvasókönyv II. kötetében, a 27—40. oldalakon található megfelelő anyagot (Nagy Károly, a frank királyi birtok stb.).

III. A tankönyv második fejezete „A feudális állam megalapítása Magyarországon” 4 órában tárgyalja a 895—1038-ig terjedő magyar fejlődést. E fejezet eredményesebb oktatása érdekében a következő, könnyen hozzáférhető szakkönyvek áttanulmányozását, illetve az ott közölt szemelvények részbeni felhasználását ajánljuk a kartársaknak: Molnár Erik: Magyarország története, I. k. 41—61. old. — Elekes Lajos: A középkori magyar állam története, 9—63. old. — Magyarország Története (Egyetemi tankönyv) I. k. 39—67. old. — Lederer Emma (szerk.): Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához, I. 15—27. old. (István király törvényei) és 361—363. old. (Csanád legyőzi Ajtonyt) — Történelmi Olvasókönyv II. k. 207—214. old. (Szent Galleni kaland, Lél és Bulcsu, Koppány legyőzése stb.) — szemelvények a magyar történelem tanításához, I. 3—5. old. (Augsburgi csata, Botond stb.)

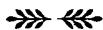
Az első óra a honfoglalás kori magyar társadalom válságát, bomlását, valamint a kalandozásokat tárgyalja. Az óra első részében azt kell megbeszélni, miért nem lehetett az új hazában tovább folytatni a régi életmódot, s hogyan segítették elő a vagyoni különbségek és a földművelésre való áttérés a magyar társadalom rétegekre bomlását, a rendszeres szolgáltatások megindulását. A kalandozó hadjáratok tárgyalásánál felhasználhatjuk a 23. oldalon található térképvázlatot. A megbeszélésnél emeljük ki a hadjáratok igazságtalan voltát

(ezt a szöveg is érzékelteti a „raboltak össze” kifejezéssel), s esetleg már itt érinthetjük az igazságos és igazságtalan háború fogalmát. Szemléltetésként felhasználhatjuk „A honfoglaló magyar nép élete” c. diafilmet, amely a kalandozó hadjáratok egy-két eseményének bemutatása mellett foglalkozik a sátorépítéssel, a lótenyésztéssel, a fazekassággal, a kezdetleges földműveléssel, halászattal, gabonaőrléssel, a nők munkájával. Ha van rá módunk, a Botond c. színes diafilmet is beiktathatjuk az óra menetébe.

A második óra a magyar államszervezés kezdeteivel, Géza fejedelem korával foglalkozik. Az óra anyagának megtárgyalása nem okoz különösebb nehézséget. Az államalapítás szükségességének megbeszélésénél hivatkozhatunk az egyiptomi, görög és a római történelemből tanultakra. Nagyon fontos ennél az óránál kiemelni a fegyveres erő különválását, a hadsereg létrejöttét (régebben mindenki katona volt). A kereszténység felvételénél elsősorban azt domborítsuk ki, hogy az áttérés politikai okokból, és nem meggyőződésből történt. (Ennek illusztrálására jól felhasználhatjuk a Gézának tulajdonított szöveget.)

A fejezet harmadik és negyedik órája a magyar állam megszervezésével és az államszervezés eredményeivel, vagyis I. István korával foglalkozik. A két óra eseménytörténeti részeinek (Koppány leverése, a német beavatkozás visszaverése) a megtanítása semmi nehézséget sem okoz, mert bőven válogathatunk illusztráló anyagot a fentebb felsorolt szemelvényekből. Alaposabban kell azonban foglalkoznunk a királyi vármegye szerepével, főleg azért, hogy a későbbi tanulmányok folyamán a tanulók világosan lássák a királyi és a nemesi vármegye közötti különbséget. Ugyancsak tisztáznunk kell az István korabeli magyar társadalom összetételét is, mert ennek ismerete a későbbi társadalmi változások megértése érdekében szükséges. I. István jellemzésénél feltétlenül emeljük ki, hogy alakjában inkább a bölcs, előrelátó és harcos, mint a szent és imádkozó királyt tiszteljük. A két óra anyagának szemléltetésére elsősorban az „István király” c. színes diafilmet, valamint Balázs György: István király — az államalapító c. ifjúsági regényét (Móra Könyvkiadó, Nagy emberek élete sorozat) használhatjuk fel. A regényre azonban jóval előbb hívjuk fel a tanulók figyelmét, hogy az anyag tárgyalásakor a tanulók már ismerjék a mű tartalmát.

A könyv két első fejezetét lezáró összefoglaló óra: „A feudalizmus kialakulása” három pontból áll. Ezek közül az első kettő egyetemes történeti vonatkozású, míg a harmadik azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy hogyan illeszkedett bele a magyarság az európai feudális rendbe. Az összefoglaló órán elsősorban azt kell kidomborítanunk, hogy a magyar fejlődés az európai történelmi fejlődés szerves része. Ezért az összefoglalás szövege nem is utal külön a magyar fejlődés eseményeire. Az összefoglalás számonkérésekor azonban a magyar történelemből is adhatunk kérdéseket a tanulóknak.

Tankönyv-vita

A Módszertani Közlemények Szerkesztőség feladatának tekinti az iskolareform célkitűzéseinek szolgálatát. Éppen ezért, mint eddig, a jövőben is helyet biztosít minden olyan cikknek és tanulmánynak, amely segíti az előbbi célkitűzés megvalósítását.

Ezért adta meg a lehetőséget a Szerkesztőség Farkas Gyula egyetemi adjunktus számára is. Lehetőséget biztosított lapunk ugyanakkor Kontra György OPI tanszékvezetőnek is, hogy szakmai érvek felsorakoztatásával vitassák meg a felmerült problémákat. Helyette a Biológia Tanítás Szerkesztősége „Nyilatkozat”-ot küldött.

Az alábbiakban közöljük a „Nyilatkozat”-ot, valamint Farkas Gyula válaszát.

Ezzel Szerkesztőségünk a maga részéről az ügyet lezártnak tekintti.